

ԵԶՆԻԿ ԲԱՀԱՆԱ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱԶ ԿԱՄ ԲԱՌԱՍՆՕՐԵԱՅ ԳԱԼՈՒՍՏՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ Ի ՏԱԾԱՐՆ

Քրիստոսի սկզբնական տնօրինությունների (Գաբրիելի ավետումը, Եղիաքեթի այցելությունը, Բեթլեհեմի Ծնունդը, Հրեշտակների փառաբանությունը, ութօրյա թըլփատությունը և այլ եղելություններ մինչև Մկրտություն, Երկնային նշանների երևումը, Հովհաննեսի վկայությունը և այլն) համախմբված ամբողջությունը քրիստոնեական նախնական Եկեղեցու մեջ, ինչպես նաև որոշ իմաստով այժմ, բնորոշվում էր ԱՍՏՎԱԾԱՀԱՅՏՆՈՒԹՅՈՒՆ անվան տակ:

Վերոհիշյալ այս դեպքերի ամբողջացման մեջ է մտնում նաև Քրիստոսի Քառասնօրյա Գալուստը տաճար: Սա մի հրեական սովորություն էր՝ Տիրոջ առջև նորածին մանկանը ներկայացնելու իմաստավորումով, որի ընթացքում կատարվում են Քրիստոսի տաճար ընծայման և Աստվածածնի սրբացման օրինական պայմանները:

Այս դեպքի մասին Ավետարանում հիշատակություն կա միայն Ղուկասի մոտ (Ղուկ. Բ 22—38):

Տեղին է այստեղ մի փոքրիկ ծանոթություն տալ վերոհիշյալ երկու օրենքների մասին:

Ըստ հրեական օրենքի, ամեն արու զավակ ծնող մայր, պղծված համարվելով, պարտավոր էր ծննդյան քառասունքին տաճար գնալ և «ողջակեզ» անել մի տարեկան ոչխար՝ սրբվելու համար, ինչպես նաև երկու տատրակ կամ աղավնյակ՝ «վասն մեղաց»: Իսկ եթե աղքատ լինեին ծնողները,

կարելի էր երկու տատրակ կամ աղավնյակ զոհել միայն՝ մեկը «ողջակեզ»-ի, իսկ մյուսը՝ «վասն մեղաց»-ի համար (Ղևո. ԺԲ 2—8):

Սակայն ինչո՞ւ պետք է Աստվածածինը կատարեր այս պարտականությունը: ԶԷ՞ որ նա «անսերմ յղութեամբ» և «կուտական ծննդեամբ» էր ծնել իր զավակին: Այս բացատրվում է հրեա ամբոխի բամբասանքներից զերծ մնալու և զայթակողությունների առիթ չտալու պատճառաբանությամբ, քանի որ դեռ Քրիստոսի աստվածահրաշ ծնունդի պարագաները հաշտնի չէին բոլորին:

Կա նաև այն պարագան, որ ինչպես Քրիստոս, այնպես էլ Աստվածածինը իրենց ամեն քայլափոխում աշխատում են հավատարիմ մնալ սահմանադրված օրենքին՝ օրինակ հանդիսանալու համար հետագա սերունդներին:

Այս վերջին պատճառաբանությամբ է, որ Քրիստոս ենթարկվեց Անդրանկաց օրենքի զործադրմանը: Իսկ Անդրանկաց օրենքի մասին կարելի է ասել հետևյալը.

Եզրիպտացիների անդրանիկներին հասցրած պատուհասի առթիվ Աստված հրամայել էր, որ հրեաների բոլոր անդրանիկ արուները նվիրվեն Իրեն (Ելից ԼՂ 19—20)՝ Աստուծո տաճարի ծառայության համար: Իսկ երբ հրեաները անապատում, Մովսեսի բացակայության ժամանակ, ոսկե հորթ շինեցին՝ իրենց առաջնորդելու համար, և երբ

Ղևիի ցեղը, Աստուծո համաձայնությամբ, գործակից եղավ Մովսեսին՝ հորթապաշտներին պատժելու (Ելից ԼԲ 26), Աստված նրանց ընտրեց Իր պաշտոնյաները, և այսպիսով բոլոր անդրանիկ արուները ազատվեցին այդ պարտականությունից (Թուոց Գ 12): Բայց արու անդրանիկների վրա պարտականություն դրվեց՝ իրենց համար փրկանք վճարել Ղևտացիներին, ըստ լուրաքանչյուրի կարողության:

Վերոհիշյալ երկու օրենքների գործադրությունը սովորաբար կատարվում էին միասին, քառասունքի առթիվ:

Ավետարանում օրինական այս գործողությունների մասին մանրամասնություններ չեն հիշվում՝ ամեն ինչ պարզ լինելու պատճառով: Բայց հիշվում են երկու կարևոր անակնկալներ՝ Սիմեոն ծերունու և ապա Աննայի մարգարեությունները:

Սիմեոնը Ավետարանում հիշվում է պարզապես որպես «այդ մի», առանց որևէ այլ անհրաժեշտ բացատրությունների:

Ավետարանում Սիմեոնի համար ասվում է, որ նա Սուրբ Հոգուց հրաման էր ստացել մահ չտեսնել՝ նախքան Տիրոջ Օծյալին տեսնելը: Եվ տաճարում տեսնելով Մանուկ Հիսուսին, մարգարեական հոգով գգում է, որ նա է Մեսիան, Նա է այն, Որին ինքը անհրաժեշտ սպասում էր ամեն օր: Եվ այս առթիվ մի գեղեցիկ օրհներգություն է ուղղում առ Աստված և պատրաստակամություն հայտնում մահանալու, քանի որ արդեն տեսավ Մեսիային:

Սիմեոնի նման մարգարեանում է նաև Աննան մի կին մարգարետի, որ համարվում էր տաճարի այրիների մեծավորը: Կարծվում է, որ Մարիամը եղել է այս Աննայի սանուհին, և այս առթիվ մեծ խնդություն էր մարգարետի համար՝ տեսնել իր սանուհուն պարզևսած այս մեծագույն շնորհը:

Թե՛ Սիմեոնը և թե՛ Աննա մարգարետի, Ավետարանի վկայությամբ, սուրբ անձեր են, սակայն ուղղակի տոն չունեն: Սիմեոնի տոնը նկատվում է Քառասնորյա Գալստյան հետ համակցված, իսկ Աննայի հիշատակը միակցվել է Յուդաբեր կանանց անունների հետ: Երկուսի պատմությունները Հին Հայտնավորքում հունվարի 10-ին է, իսկ Նորում՝ փետրվարի 15-ին:

*
* *

Ինչպես վերևում հիշեցինք, Քրիստոսի սկզբնական տնօրհնությունների համախըմբված ամբողջությունը կոչվում է Աստվածահայտնություն: Քրիստոնեական Եկեղեցին

սկզբնական շրջանում Աստվածահայտնություն անվանակա տակ տոնում էր այդ բոլոր տնօրհնությունների հիշատակները միասին, իսկ այդ մեծ տոնի օրը ընդունված էր հունվարի 6-ը: Հետագայում, Քրիստոսի Ծնունդը համարվելով Աստվածահայտնության հիմնական խորհուրդը, հունվարի 6-ը նկատվեց և կոչվեց **Տոն Ծննդեան**: Նույն շրջանին տնօրհնություններից ոմանք, բաժանվելով գլխավոր տոնից, առանձին տոներ են կազմում: Այսպիսով, հունվարի 6-ից հաշվելով 40 օր, փետրվարի 14-ը ընդունվում է «Տոն Քառասնորեայ Գալստեանն Քրիստոսի ի Տաճարն»:

Սակայն Բ—Դ դարերում Արևմուտքում և ապա Արևելքում Ծնունդը սկսեց տոնվել դեկտեմբերի 25-ին՝ հունվարի 6-ին թողնելով միայն Սկրտությունը. Տյառնդառաջի տոնն էլ հաստատվելով փետրվարի 2-ին:

Եվ միայն Հայ Եկեղեցին է, որ հավատարիմ է մնում առաքելական սովորությանը:

Հայ, ինչպես նաև արևելյան այլ Եկեղեցիները Տյառնդառաջի օրը համարում են Տերունական տոն՝ նկատի ունենալով Քրիստոսի Քառասնորյա տաճար գալը և ընծայումը Աստծուն: Իսկ Արևմտյան Եկեղեցիները, հիմնականում Հռոմեական Կաթողիկե Եկեղեցին, նկատի ունենալով Տիրամոր սրբացումը, այն համարում են տոն նվիրված Աստվածածնին և կոչում՝ «Սրբություն Ս. Կուսին», «Ներկայացում», «Մաքրագործություն Կուսին» և այլն:

Տյառնդառաջի տոնը, շատ հավանաբար, քրիստոնյաների հնագույն և նշանավոր տոներից մեկն է: Այս տոնի մասին հիշատակություններ կան Հովհան Ոսկերեանի, Կյուրեղ Ալեքսանդրացու, Գեղասիոս Ա. Հռոմի Պապի (5-րդ դար) և Եկեղեցու այլ հայրերի գրվածքներում:

Հուստինիանոս Ա. կայսեր ժամանակ այս տոնը սկսվում է մեծ հանդիսավորությամբ կատարվել Հույն Եկեղեցում:

Իսկ Լատին Եկեղեցում այն սկսվում է հանդիսավորությամբ կատարվել Գրիգոր ԺԱ Պապի՝ ժամանակ (1370—1378):

Հայ Եկեղեցում այն ավելի շուտ է հանդիսավորապես կատարվել: Այս մասին վկայում է Ս. Սահակ Պարթևի Խ կանոնը²: Այստեղ կարելի է հիշել նաև, որ Տյառնդառաջի օրվան նվիրված շարականի հեղի-

¹ Հ. Միհաս Բժշկյան, Սրբազան պատմություն—Բ, Պատմություն քառանյայտաց Հռովմայ, Վեներիկ, 1838, էջ 339:

² «Կանոնագիրք Հայոց», Ա, աշխ.՝ Վազգեն Հակոբյանի, Երևան, 1964, էջ 398:

նակությունը վերագրվում է Մովսես Խորենացուն³:

• • •

Այս տոմարի առթիվ կրակ վառելու պարագան բացատրվում է հեթանոսական մի տվորություն⁴՝ քրիստոնեական իմաստով զգեստավորելով:

2. Ղևոնդ Ալիշան⁵, Մաղաթիա արք. Օրմանյան⁶, Եղիշե պատրիարք Դուրյան⁷ և ուրիշներ Տյառնընդատաշի տոմարի հրավառության սկզբնավորությունը գտնում են հայ հեթանոսական կրոնի մեջ Տիր չաստծուն նվիրված մի տոնակատարության մեջ:

Եվ, շատ հավանաբար, այս նկատի ունենալով, Սիմեոն կաթողիկոս Երևանցին իր կազմած տոնացույցում նշել է. «Խոտելի է շրջիլն զհրովն, որ ի տգիտաց է ներմուծեալ»:

Սակայն պետք չէ մոռանալ, որ հայ աստվածաբանական միտքը այս կապակցությամբ արել է իր հիմնավոր մեկնությունները: Իբրև մմուշ այստեղ հիշենք Գրիգոր Տաթևացու բազմաթիվ պատճառաբանություններից երեքը միայն.

«Իսկ թե վասն է՞ր հուր վառենք:

Առաջին պատճառ՝ զի ի մերձեմալ Տեառն ի տաճարն ինքնին բացառ դուռն և ճալթմունք ահագին եղև և դրոշեցալ բաղաքն յօրինակ տիեզերաց: Եւ ամենեքեան վառեալ լուսով եկին ի տաճարն ընդատաշ Տեառն և ասեն՝ Տէր էանց ընդ այս դուռնս, ուստի և անուանեցալ աւուրս տօն Տեառնընդատաշ և Տր ընդ այս, զոր ծրելով ասենք, Տրընդէս: Վասն այն և մեք գնոյն օրինակ

³ «ՇԱՐԱԿԱՆ հոգևոր երգոց սուրբ և ողջափառ Եկեղեցոյս Հայաստանեայց յօրինեալ ի Սրբոց Թարգմանչացն մերոց և ի Սրբոյ Շնորհալոյն և յայլոց սուրբ հարց և վարդապետաց», Էջմիածին, 1861, էջ Ա:

⁴ Զ. Ղևոնդ Ալիշան, Հին հաւատք կամ հեթանոսական կրօնք Հայոց, Վնենտիկ, 1910, էջ 45—59, 309—314:

⁵ Մաղաթիա արք. Օրմանյան, Ծիսական բառարան, Անթիլիաս, 1957, էջ 62:

⁶ Եղիշե պատրիարք Դուրյան, Հայոց հին կրօնը կամ հայկական դիցաբանություն, Երուսաղեմ, 1933, էջ 48:

⁷ «ՏՕՆԱՑՈՅՑ նախապէս կարգեալ և աահմանեալ Սրբոյն Սահակայ Պարթևի հայրապետին Հայոց ըստ աւանդութեան Հայաստանեայց Սրբոյ Եկեղեցոյ: Եւ զկնի յոգնաջան կարգաւորութեամբ և աշխատասիրութեամբ Տեառն Սիմեոնի սրբազան կաթողիկոսին յերկուս հատորս բաժանեալ» Էջմիածին, 1887, էջ 18:

ձևացուցանենք հուր վառեալ և ջահ լուցեալ նախատօնակ Գալստեանն Տեառն:

Դարձեալ երկրորդ պատճառ հեթանոս ի պաշտօն առին զամենայն արարածս և առաւել ևս զհուրն պաշտէին, որպէս ազգն պարսից: Եւ այժմ բազում են ի կողմանս հիւսիսոյ կրակապաշտք: Վասն այն մեք վառեալ զհուրս ընծայենք ի պատիւ Աստուծոյ, եթէ դու ես ճշմարիտ Աստուած, որ երեցար այժմ, իսկ հուրս այս ոչ է Աստուած, այլ արարած քո, վասն այն ի ծառայութիւն քեզ քերենք, որպէս երրայեցոց մանկունքն՝ զոստս ծառոց ընծայեցին ի պատիւ Քրիստոսի, զի նա է ճշմարիտ Աստուած, նոյնպէս և մեք զհուրս ընծայենք...

Եւ դարձեալ երրորդ պատճառ՝ զի գալստեամբն իրով Քրիստոս ասաց՝ Ես եմ լոյս աշխարհի, որ հաւատաց յիս՝ ի խաւարի մի մնացել: Այլև ասաց՝ Հուր եկի արկանել յերկիր և կամիմ թէ արդէն իսկ բորբոքիք: Այս նշանակ էր զՀոգին Սուրբ՝ որ հրեղէն լեզուօք էջ յառաքեալսն և մաքրեաց զմեզս նոցա և լուսաւորեաց զմիտս նոցա: Վասն այն դէմ ընդատաշ եղեալ Քրիստոսի, և լոյս վառեալ, զի Քրիստոս լոյս եկն յաշխարհս և մեք հաւատացաք ի լոյսն և որդիք լուսոյ եղաք: Եւ հուր բորբոքեալ՝ զհուր սիրոյ նորա խնդրենք, զի մաքրեցէ զժամզ և զաղտելոյթիւն մեղաց մերոց և սրբեալ պայծառացուցէ զմիտս և զհոգիս մեր: Վասն այն հուր վառենք յերկրոյս»:

Ինչպէս նկատեցինք Տաթևացու պատճառաբանություններից, հրավառությունը առաջին հերթին տնօրինական, ավետարանական ծագում ունի. «ամենեքեան վառեալ լուսով եկին ի տաճարն ընդատաշ Տեառն... վասն այն և մեք գնոյն օրինակ ձևացուցանենք հուր վառեալ և ջահ լուցեալ նախատօնակ Գալստեանն Տեառն»:

Այս հաւատարմում է նաև Քրիստոսի հետևյալ խոսքով. «Հուր եկի արկանել յերկիր և զինչ կամիմ թէ արդէն իսկ բորբոքեք» (Ղուկ. ԺԲ 49):

• • •

«Տեառնընդատաշ» անվան փոխարեն ժողովորդը օգտագործում է «Տրընդէս» բառը:

Այս բառի առաջացումը Գր. Տաթևացին բացատրում է հետևյալ կերպ. «Եւ ամենեքեան վառեալ լուսով եկին ի տաճարն ընդ-

⁸ Գր. Տաթևացի, Գիրք քարոզութեանց որ կոչի Զմարան հատոր, Կ. Պոլիս, 1740, էջ 79—80:

առաջ Տեառն և ասեն՝ Տէր էանց ընդ այս դուռնս, ուստի և անուանեցաւ ատուրս տօն Տեառն, ընդառաջ և Տր ընդ այս, զոր ծքելով ասենք Տրընդէա»⁹:

Տաթևացու այս կարծիքին հակադրվում է Հայկազյան բառարանը, «Տէրընտա»-ը համարելով աղավաղված ձև. «ումկ. կարճելով և խանգարմամբ հնչման ասի Տէրընտա, տէրընտասի օր, զոր յետինք ոմանք կամեցան ըստ կամի մեկնել Տէր ընդ այս համարելով...»¹⁰:

Տրընդէա բառի ծագման մի այլ մեկնու-

⁹ Գր. Տաթևացի, անդ, էջ 79:

¹⁰ «Նոր բառգիրք Հայկազեան լեզուի, հտ. Բ. Երկասիրութիւն երից վարդապետաց յաշակերտութենէ Մեծին Մխիթարայ արքայափոր Հ. Գաբրիէլի Աւետիկեան, Հ. Խաչատրոյ Սիրմէլեան, Հ. Մկրտչի Աւգերեան», Վենետիկ, 1837, էջ 862:

թյուն է արել Մաղաքիա արք. Օրմանյանը. «...ըստ մեզ հավանական է թէ (Տեառնընդառաջ անունը) հին հեթանոսական տոներեն մնացած անուն մըն է, Տիր աստուծույն ի պատիվ տոնի մը անունը՝ որ Տյառն Զրիստոսի տոնին փոխուած է: Այս կարծիքն ավելի հաստատություն կգտնէ ժողովուրդին բերնին մեջ գործածված Տերընտա անունով, զոր հնար չէ պարզ աղավաղում մը անատել»¹¹:

Օրմանյանի այս կարծիքը շատ հավանական է թվում՝ անատի ունենալով մանավանդ, որ «տիրէնտազ» բառը պարսկերենում նշանակում է «անտաձիգ»¹², իսկ «Տիր» չաստծու անունը՝ «նետ»¹³:

¹¹ Մաղաքիա արք. Օրմանյան, անդ:

¹² Եղիշե պատրիարք Դուրյան, անդ:

¹³ Հ. Ղևոնդ Ալիշան, անդ, էջ 310:

